Original Article

Study of health status of mosques and prayer rooms covered by Kashan University of Medical Sciences in 2019

Mianehsaz E[1], Zamani-Badi H[2*], Tabatabaee SMR[3], Azadchehr MJ[4], Mottaghi R[5], Saharkhan L[6]

1- Department of Physical Medicine and Rehabilitation, Faculty of Medicine, University of Medical Sciences, Kashan, I.R. Iran.
2- Department of Health, Safety and Environment Management, Faculty of Health, Kashan University of Medical Science, Kashan, I.R. Iran.
3- Department of Emergency Medicine, Faculty of Medicine, Kashan University of Medical Sciences, Kashan, I.R. Iran.
4- Clinical Research Center, Shahid Beheshti Hospital, Kashan University of Medical Sciences, Kashan, I.R. Iran.
5- Student Research Committee, Kashan University of Medical Sciences, Kashan, I.R. Iran.
6- B.Sc. of Environmental Health Engineering, Educational Assistant, Kashan University of Medical Sciences, Kashan, I.R. Iran.

Received: 2019/07/31 | Accepted: 2019/12/21

Abstract:

Background: Taking care of health principals is essential for prevention of diseases and attracting young people to congregational prayers in mosques and prayer rooms. The purpose of this study was to investigate the health status of mosques and prayer rooms under the ownership of Kashan University of Medical Sciences in 2019.
Materials and Methods: This is a descriptive cross-sectional study. The standard checklist of the mosque health regulations of the Ministry of Health and Medical Education was used, which included 48 questions (1 to 3 scores), in three areas of personal health, equipment hygiene and construction, and a total of 100 score. The information was collected through direct visits by the trained person in this area. Data was analyzed using excel software.
Results: Data from 17 religious places (one mosque, prayer room of dormitories, administrative departments and hospitals) showed that in terms of construction status, 60.5%, in terms of equipment health, 39.6% and in terms of Individual health, 26.8% of the studied sites had favorable conditions. The mosque's status was better than other sites. Prayer rooms of Aran-Bidgol Healthcare, Al-Zahra Dormitory and the Kargarnejad Hospital had the best situation respectively and the Deputy Chancellor of Treatment, Al-Ghadir Dormitory and Matini Hospital's prayer rooms had lowest scores respectively.
Conclusion: The status of the prayer rooms in hospitals were worse than the administrative and dormitories. The health statuses of the boy's dormitories were worse than that of girls.

Keywords: Environmental health, Mosque, Prayer room, Kashan University of medical sciences

***Corresponding Author:**
Email: hakime2326@gmail.com
Tel: 0098 315 554 0021
Fax: 0098 315 554 0111

Conflict of Interests: ***No***

Feyz, Journal of Kashan University of Medical Sciences, Supplement, 2020; Vol. 23, No7, Pages 824-831

Please cite this article as: Mianehsaz E, Zamani-Badi H, Tabatabaee SMR, Azadchehr MJ, Mottaghi R, Saharkhan L. Study of health status of mosques and prayer rooms covered by Kashan University of medical sciences in 2019. ***Feyz*** 2020; 23(7): 824-31.

[Downloaded from feyz.kaums.ac.ir on 2026-11-12]

PDF created with pdfFactory Pro trial version pdffactory.com

وضعیت بهداشت مسجد و نمازخانه‌های تحت پوشش دانشگاه علوم پزشکی کاشان در سال 1397

الهه میانه‌ساز [1]، حکیمه زمانی‌بادی [2*]، سیدمحمّدرضا طباطبایی [3]، محمّدجواد آزادچهر [4]، رضا متقی [5]، لیلا سحرخوان [6]

خلاصه:

سابقه و هدف: رعایت اصول بهداشتی در مساجد و نمازخانه‌ها برای پیشگیری از بیماری‌ها و جذب جوانان جهت اقامه‌ی نماز جماعت ضروری است. هدف این تحقیق تعیین وضعیت بهداشتی مساجد و نمازخانه‌های تحت پوشش دانشگاه علوم پزشکی کاشان در سال 1397 بود.

مواد و روش‌ها: در این پژوهش توصیفی - مقطعی، کلّ مساجد و نمازخانه‌های تحت پوشش دانشگاه با استفاده از چک‌لیست استاندارد آیین‌نامه بهداشت محیط مساجد مصوب وزارت متبوع ارزیابی شدند. 48 سؤال (1 تا 3 نمره‌ای) در سه حیطه‌ی بهداشت فردی، بهداشت وسایل و لوازم و وضعیت ساختمانی مطرح شد و در مجموع 100 نمره داشت. اطلاعات از طریق بازدید و مشاهده‌ی مستقیم توسط فرد آموزش‌دیده در این حوزه جمع‌آوری و سپس با استفاده از نرم‌افزار excel تجزیه و تحلیل شد.

نتایج: نتایج نشان داد از لحاظ وضعیت ساختمانی 60/5 درصد، از لحاظ بهداشت وسایل و لوازم 39/6 درصد و از لحاظ بهداشت فردی 26/8 درصد از اماکن مورد بررسی شرایط مطلوبی داشتند. وضعیت مسجد دانشگاه بهتر بود و نمازخانه‌ی شبکه‌ی بهداشت و درمان آران و بیدگل، نمازخانه‌ی خوابگاه الزهرا و نمازخانه‌ی بیمارستان کارگرنژاد در رتبه‌های بعدی قرار داشتند و نمازخانه‌ی معاونت درمان، خوابگاه الغدیر و بیمارستان متینی نمره‌ی کمتری را کسب کردند.

نتیجه‌گیری: نمره‌ی وضعیت نمازخانه‌های بیمارستان‌ها نسبت به نمازخانه‌ی فضاهای اداری و خوابگاه‌ها کمتر بود. وضعیت بهداشتی نمازخانه‌ی خوابگاه‌های پسرانه نسبت به دخترانه بدتر بود.

واژگان کلیدی: بهداشت محیط، مسجد، نمازخانه، دانشگاه علوم پزشکی کاشان

دو ماه‌نامه علمی – پژوهشی فیض، دوره بیست و سوم، شماره 7، ضمیمه 1398، صفحات 831-824

مقدمه

مسجد، نیایشگاه و محلّ گردهمایی مسلمانان بوده، قدمتی به تاریخ اسلام دارد، زیرا بنای اوّلین مسجد با ورود پیامبر اسلام به مدینه و به دست آن حضرت پایه‌گذاری شد. نقش‌آفرینی مساجد در عرصه‌های مختلف جامعه‌ی اسلامی، توسعه و گسترش فرهنگ و تمدن اسلامی را به دنبال داشته است [1].

1. استادیار، گروه طب فیزیکی و توانبخشی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی کاشان، کاشان، ایران

2. گروه مدیریت سلامت، ایمنی و محیط زیست (HSE)، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی کاشان، کاشان، ایران

3. گروه طب اورژانس، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی کاشان، کاشان، ایران

4. واحد حمایت از تحقیقات بالینی، بیمارستان شهید بهشتی، دانشگاه علوم پزشکی کاشان، کاشان، ایران

5. دانشجوی رشته دندانپزشکی، کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی کاشان، کاشان، ایران

6. کارشناس مهندسی بهداشت محیط، معاونت آموزشی، دانشگاه علوم پزشکی کاشان، کاشان، ایران

* **نشانی نویسنده مسؤول:**

کاشان، دانشگاه علوم پزشکی کاشان، دانشکده بهداشت، گروه مدیریت سلامت، ایمنی و محیط زیست (HSE)

تلفن: 03155540021 **دورنویس:** 03155540111

پست الکترونیک: Hakime2326@gmail.com

تاریخ دریافت: 9/5/1398 **تاریخ پذیرش نهایی:** 30/9/1398

کلمه‌ی مسجد حدود 28 بار در قرآن ذکر شده، 22 بار به‌صورت مفرد (مسجد) و 6 بار به‌صورت جمع (مساجد). [2،3]. تکرار این واژه در قرآن و تأکید بر نقش آن نشان‌دهنده‌ی اهمیت و جایگاه ویژه‌ی مسجد در دین اسلام و میان مسلمانان است [4]. خداوند تبارک و تعالی به جهت اهمیت و فضیلت مساجد بر دیگر مکان‌ها، مساجد را به خود نسبت داده، از آن به‌عنوان خانه‌ی خود یاد می‌کند. در سوره‌ی جن آیه‌ی 18 آمده: «و أن المساجد لله فلاتدعوا مع الله أحدا؛ و مساجد مخصوص خداست پس نباید با خدا احدی غیر او را پرستش کنید» [5]. بنابراین خداوند متعال برای رفتن به مسجد آدابی را بیان می‌دارد. از آن جمله در سوره‌ی اعراف آیه‌ی 31 آمده: «یا بنی‌آدم خذوا زینتکم عند کل مسجد و کلوا و اشربوا و لاتسرفوا انه لایحب المسرفین؛ ای فرزندان آدم! زیورهای خود را در مقام عبادت به خود برگیرید و هم از نعمت‌های خدا بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید که خدا مسرفان را دوست نمی‌دارد» [6]. حفظ پاکیزگی و طهارت مساجد و نمازخانه‌ها از چند نقطه‌نظر مورد توجه است. اوّل این‌که رعایت پاکیزگی این اماکن به‌عنوان محلّ عبادت خداوند، بزرگداشت آن محسوب شده، رویکرد سهل‌انگارانه، بی‌احترامی تلقی می‌شود. از طرف دیگر نظر به جمعیت قابل ملاحظه‌ای که در مساجد یا

[Downloaded from feyz.kaums.ac.ir on 2026-11-12]

PDF created with pdfFactory Pro trial version pdffactory.com

نمازخانه‌های عمومی حضور پیدا می‌کنند، کم‌توجهی به موضوع بهداشت ممکن است این اماکن عمومی را به کانون انتقال عوامل بیماری‌زا تبدیل کند [9-7]. به‌علاوه مساجد و نمازخانه‌ها به‌عنوان ویترین دین اسلام در ترویج دین‌داری در بین مسلمانان و جهانیان نقش مؤثری دارند و بهداشت آن‌ها از این منظر نیز باید مورد توجه قرار گیرد [10]. مساجد علاوه بر نقش سنتی خود همواره پایگاهی برای فعالیت‌های اجتماعی بوده‌اند و از نظر بهداشت و درمان نیز می‌توانند جای مناسبی برای آموزش و ترویج سلامت باشند و اگر پاکیزگی و اصول بهداشتی اوّلیه در آن‌ها رعایت نشود، نمی‌توانند نقش خود را در این حوزه ایفا کنند [11]. بهداشت با تعریف جامع خود بر تمامی جنبه‌های جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی زندگی انسان‌ها و جوامع ناظر می‌باشد. بنابراین می‌بایست به بهداشت مساجد هم از دید نقشی که در بهسازی محیط اجتماعی و بهداشت روانی فردی و اجتماعی دارند، نگریست [12]. یکی از مهم‌ترین وظایف بهداشت محیط به‌عنوان یکی از زیرحوزه‌های بهداشت، رسیدگی به وضعیت بهداشتی اماکن عمومی است که رابطه‌ی مستقیمی با سلامت مردم جامعه دارند. طبق آیین‌نامه‌ی بهداشت محیط، اماکن عمومی، مکان‌هایی هستند که متعلق به عموم مردم می‌باشند، مثل اماکن متبرکه و زیارتگاه‌ها، مساجد و نمازخانه‌ها، هتل‌ها، مسافرخانه‌ها، آسایشگاه‌های سالمندان، آرایشگاه‌ها و مدارس. رعایت اصول بهداشتی این اماکن به‌علت مراجعه‌ی اقشار مختلف جامعه به آن‌ها حائز اهمیت است. بنابراین متولیان مساجد و اماکن متبرکه می‌بایست با رعایت اصول بهداشت حرفه‌ای آن‌ها را جهت پذیرایی از تمامی اقشار، آماده کنند [13]. اهمیت موضوع باعث شد چک‌لیست ارزیابی وضعیت بهداشت محیط مساجد توسط وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی تهیه و تدوین شود. مطالعات متعددی براساس همین چک‌لیست جهت ارزیابی وضعیت بهداشتی مساجد کشور انجام شد که گویای مشکلات فراوان در خصوص رعایت موازین بهداشتی در مساجد بود [18-14]. نظر به این‌که گزارشی از وضعیت بهداشتی مساجد و نمازخانه‌ها در شهر کاشان وجود نداشت، این مطالعه با هدف بررسی وضعیت بهداشتی مساجد و نمازخانه‌های دانشگاه علوم پزشکی کاشان انجام گرفت.

مواد و روش‌ها

این پژوهش یک مطالعه‌ی توصیفی - مقطعی است که در آن کلّ اماکن مذهبی متعلق به دانشگاه علوم پزشکی کاشان شامل یک مسجد و 16 نمازخانه از نظر وضعیت بهداشت محیط مورد بررسی قرار گرفتند. نمونه‌گیری به روش سرشماری بود و اماکن مذکور شامل مسجد دانشگاه، نمازخانه‌ی قسمت‌های اداری شامل نمازخانه‌ی معاونت درمان، معاونت آموزشی، معاونت غذا و دارو و معاونت بهداشتی، نمازخانه‌ی خوابگاه‌ها شامل خوابگاه‌های دخترانه‌ی الزهرا و امام علی (ع) و خوابگاه‌های پسرانه شامل اندیشه، محتشم و آزاد، نمازخانه‌ی واقع در بیمارستان‌ها شامل بیمارستان‌های متینی، نقوی، کارگرنژاد، بهشتی و شبکه آران و سیدالشهدا بودند. پس از تأیید طرح در شورای پژوهشی و کمیته‌ی اخلاق دانشگاه علوم پزشکی کاشان (کد طرح: 97171 و کد اخلاق: IR.KAUMS.REC.1398.002) تکمیل چک‌لیست‌ها توسط فرد آموزش‌دیده (کارشناس بهداشت محیط) از طریق مشاهده‌ی مستقیم اماکن مذکور در اسفندماه سال 1397 انجام شد. جهت جمع‌آوری اطلاعات، از چک‌لیست استاندارد بهداشت محیط مساجد وزارت متبوع استفاده شد که شامل 48 سؤال (آیتم) در 3 قسمت بهداشت فردی، وسایل و لوازم و وضعیت ساختمانی می‌باشد. برای هرکدام از سؤالات، امتیاز مطلوب (1 تا 3) در نظر گرفته شد. بنابراین اگر نسبت امتیاز بازدیدکننده به امتیاز مطلوب بالای 75 درصد بود، وضعیت آیتم موردنظر در هرکدام از اماکن، مطلوب و در صورتی‌که نسبت به‌دست‌آمده بین 50 تا 75 درصد و زیر 50 درصد بود به‌ترتیب وضعیت متوسط و ضعیف در نظر گرفته می‌شد. همچنین امتیاز کلّ بهداشت فردی، وسایل و لوازم و وضعیت ساختمانی از میانگین امتیازات سؤالات مربوط به هرکدام از حیطه‌ها (میانگین درصدی) به‌دست آمد. اطلاعات جمع‌آوری‌شده توسط نرم‌افزار excel با استفاده از روش‌های آماری توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. لازم به ذکر است که سه سؤال توسط پژوهشگران این طرح به چک‌لیست اضافه و بررسی شد. شامل: بررسی وضعیت مهرها (از نظر شکل ظاهری و بهداشتی)، وجود امکانات برای سالمندان (صندلی، توالت‌فرنگی، جاپایی) و وجود امکانات برای معلولان و ناتوانان (دستگیره روی دیوار، روشویی و توالت مخصوص معلولان) که در آنالیزها وارد نشد.

نتایج

در پژوهش حاضر تعداد 17 مکان مذهبی (مسجد دانشگاه، نمازخانه‌های خوابگاه‌ها، قسمت‌های اداری و بیمارستان‌ها) تحت پوشش دانشگاه علوم پزشکی کاشان جهت بررسی وضعیت بهداشتی آن‌ها در سه حوزه‌ی بهداشت فردی، وسایل و لوازم و وضعیت ساختمانی مورد مطالعه قرار گرفتند. ابتدا در قالب جداول 1 تا 3 به بررسی وضعیت بهداشتی (در سه حوزه) مجموعه مکان‌های مذکور پرداخته شد و در ادامه، نتایج مربوط به وضعیت بهداشتی هرکدام از اماکن مذهبی در جدول شماره‌ی 4 ارائه شد. در جدول شماره‌ی 1، تمام اماکن مورد بررسی از لحاظ شاخص ممنوعیت استعمال

[Downloaded from feyz.kaums.ac.ir on 2026-11-12]

PDF created with pdfFactory Pro trial version pdffactory.com

دخانیات و 76/5 درصد از آن‌ها از لحاظ ممنوعیت بردن کفش به داخل مکان مذهبی در شرایط مطلوبی قرار داشتند. در مجموع 26/8 درصد از اماکن (مسجد و نمازخانه) به لحاظ رعایت بهداشت فردی در وضعیت مطلوب و 10/5 درصد در وضعیت متوسط قرار داشتند. همچنین نمازخانه‌ی قسمت‌های اداری (33/3 درصد) نسبت به نمازخانه‌ی بیمارستان‌ها (26/6 درصد) و خوابگاه‌ها (20 درصد) از لحاظ بهداشت فردی در شرایط بهتری قرار داشتند. در جدول شماره 2، 88/3 و 82/4 درصد از اماکن مورد بررسی به‌ترتیب از لحاظ «وضعیت ظروف میوه و شیرینی و وضعیت ظروف توزیع چای، قهوه، آب و شربت» در شرایط مطلوبی قرار داشتند. در مجموع 39/6 درصد از اماکن (مسجد و نمازخانه) به لحاظ رعایت بهداشت وسایل و لوازم در وضعیت مطلوب و 26/7 درصد در وضعیت متوسط قرار داشتند. همچنین نمازخانه‌ی بیمارستان‌ها (41/7 درصد) نسبت به نمازخانه‌ی قسمت‌های اداری (39/3 درصد) و خوابگاه‌ها (29/1 درصد) از لحاظ بهداشت وسایل و لوازم در شرایط بهتری قرار داشتند. در جدول شماره‌ی 3، تمام اماکن مورد بررسی از لحاظ وضعیت بهداشتی کف و 94/1 درصد از آن‌ها از لحاظ وضعیت نور طبیعی یا مصنوعی در شرایط مطلوبی قرار داشتند. در مجموع 60/5 درصد از اماکن (مسجد و نمازخانه) به لحاظ وضعیت ساختمانی در وضعیت مطلوب، 16 درصد در وضعیت متوسط و 1/9 درصد در وضعیت ضعیف قرار داشتند. همچنین نمازخانه‌ی قسمت‌های اداری (80/9 درصد) نسبت به نمازخانه‌ی خوابگاه‌ها (63/5 درصد) و بیمارستان‌ها (50/7 درصد) از لحاظ وضعیت ساختمانی در شرایط بهتری قرار داشتند.

جدول شماره‌ی 1- وضعیت بهداشت مساجد و نمازخانه‌های تحت پوشش دانشگاه علوم پزشکی کاشان از نظر بهداشت فردی

شاخص	ندارد	مطلوب	متوسط	ضعیف
	فراوانی(درصد)	فراوانی(درصد)	فراوانی(درصد)	فراوانی(درصد)
وضعیت کارت معاینه پزشکی خادم	(100)17	-	-	-
وضعیت روپوش کار خادم	(100)17	-	-	-
استفاده خادم از وسایل اختصاصی (حوله، صابون و...)	(100)17	-	-	-
وجود جعبه‌ی کمک‌های اوّلیه	(100)17	-	-	-
وضعیت لباس کار کارکنان کفشداری	(100)17	-	-	-
ممنوعیت توزیع البسه عزاداری و چادر و مقنعه و استفاده مشترک	(11/7)2	(23/5)4	(64/8)11	-
ممنوعیت بردن کفش داخل مساجد فاقد صندلی و مبلمان	(23/5)4	(76/5)13	-	-
ممنوعیت استعمال دخانیات	-	(100)17	-	-
ممنوعیت خوابیدن در مساجد جز ایام اعتکاف	(29/4)5	(41/2)7	(29/4)5	-
*امتیاز کلّ بهداشت فردی	62/7	26/8	10/5	-
خوابگاه‌ها	73/3	20/0	6/7	-
قسمت‌های اداری	55/5	33/3	11/2	-
بیمارستان‌ها	59/3	26/6	14/1	-

* مسجد دانشگاه به‌علت تک نمونه بودن، قابلیت مقایسه نداشت.

جدول شماره‌ی 2- وضعیت بهداشت مساجد و نمازخانه‌های تحت پوشش دانشگاه علوم پزشکی کاشان از نظر وسایل و لوازم

شاخص	ندارد	مطلوب	متوسط	ضعیف
	فراوانی(درصد)	فراوانی(درصد)	فراوانی(درصد)	فراوانی(درصد)
وضعیت ظروف توزیع میوه، شیرینی و غیره	-	(88/3)15	(11/7)	-
وضعیت ظروف توزیع چای، قهوه، آب و شربت	-	(82/4)14	(17/6)3	-
وضعیت گندزدایی و شستشوی میوه	(17/6)3	-	(82/4)14	-
وضعیت سطل زباله (تعداد، قابلیت شستشو، وجود کیسه زباله)	(17/6)3	(23/5)4	(58/9)10	-
وضعیت فرش و گلیم، پوشش کف و پرده‌ها	-	(76/5)13	(23/5)4	-
وضعیت قفسه و گنجه ظروف	(88/3)15	(11/7)2	-	-
وجود قفسه کفشداری با ظرفیت کافی	(52/9)9	(35/4)6	(11/7)2	-
وضعیت قفسه کفشداری (فاصله، تمیز بودن، سالم و ...)	(52/9)9	(35/4)6	(11/7)2	-
وضعیت صندلی مساجد	(23/5)4	(76/5)13	-	-
حضور کارگر برای نظافت مستمر دستشویی و توالت	(17/6)3	(5/9)1	(76/5)13	-
حضور تعداد کافی کارگر کفشداری	(100)17	-	-	-
*وضعیت مهرها (شکل ظاهری، بهداشتی)	(17/6)3	(23/5)4	(5/9)1	(52/9)9
امتیاز کلّ بهداشت وسایل و لوازم	33/7	39/6	26/7	-
خوابگاه‌ها	38/2	29/1	32/7	-
قسمت‌های اداری	30/3	39/3	30/4	-
بیمارستان‌ها	29/1	41/7	29/2	-

* این نوع شاخص محقق‌ساخته می‌باشد و در امتیاز کل تأثیری ندارد.

[Downloaded from feyz.kaums.ac.ir on 2026-11-12]

PDF created with pdfFactory Pro trial version pdffactory.com

نتایج جدول شماره‌ی 4 نشان می‌دهد که در حوزه‌ی بهداشت فردی نمازخانه‌ی شبکه بهداشت آران و بیدگل (44/4 درصد)، در حوزه‌ی وسایل و لوازم، مسجد دانشگاه (86/3 درصد) و از نظر وضعیت ساختمانی، نمازخانه‌ی شبکه بهداشت آران و بیدگل (96/4 درصد) شرایط بهتری نسبت به سایر اماکن داشتند. در مجموع، وضعیت بهداشت مسجد دانشگاه (68/8 درصد) از سایر اماکن شرایط بهتری داشت و نمازخانه‌های شبکه‌ی بهداشت آران و بیدگل (68/1 درصد)، معاونت بهداشتی (66/5 درصد)، خوابگاه الزهرا (64/5 درصد)، خوابگاه امام علی (ع) (62/6 درصد) و ستاد مرکزی (61/6 درصد) در رتبه‌های بعدی قرار داشتند؛ همچنین وضعیت بهداشت نمازخانه‌ی خوابگاه الغدیر (32 درصد) در پایین‌ترین رتبه قرار داشت.

جدول شماره‌ی 3- وضعیت بهداشت مساجد و نمازخانه‌های تحت پوشش دانشگاه علوم پزشکی کاشان از نظر وضعیت ساختمانی

شاخص	ندارد	مطلوب	متوسط	ضعیف
	تعداد(درصد)	تعداد(درصد)	تعداد(درصد)	تعداد(درصد)
شرایط بهداشتی کف	-	(100)17	-	-
شرایط بهداشتی دیوارها	-	(88/3)15	(11/7)2	-
وضعیت در و پنجره	-	(41/2)7	(58/8)10	-
وضعیت سقف	-	(94/1)16	(5/9)1	-
وضعیت پوشش بهداشتی حیاط	(94/1)16	(5/9)1	-	-
وضعیت بهداشتی دیوارهای صحن و حیاط	(82/4)14	(17/6)3	-	-
وضعیت سیستم برودتی، حرارت و تهویه	(5/9)1	(58/9)10	(35/2)6	-
وضعیت نور طبیعی یا مصنوعی	-	(100)17	-	-
وضعیت آب (سالم، بهداشتی)	(17/6)3	(82/4)14	-	-
دفع بهداشتی فاضلاب	(17/6)3	(76/5)13	(5/9)1	-
وضعیت وضوخانه (بهداشت، تعداد و...)	(41/2)7	(52/9)9	(5/9)1	-
وضعیت کف وضوخانه	(17/6)3	(58/9)10	(23/5)	-
وضعیت پوشش سطح داخلی دیوارهای وضوخانه	(17/6)3	(58/9)10	(23/5)	-
وضعیت شیرهای برداشت وضوخانه	(17/6)3	(47)8	(35/4)6	-
وجود صابون مایع در مجاورت شیر برداشت	(23/5)4	(64/6)11	(5/9)1	(5/9)1
وجود تعداد کافی توالت	(23/5)4	(52/9)9	(5/9)1	(17/6)3
وضعیت کف توالت	(17/6)3	(47)8	(23/5)4	(11/7)2
وضعیت سر توالت	(17/6)3	(76/5)13	(5/9)1	-
وضعیت دیوارهای توالت	(17/6)3	(64/8)11	(17/6)3	-
وضعیت سقف توالت	(17/6)3	(82/4)14	-	-
وجود شیر برداشت در توالت	(17/6)3	(82/4)14	-	-
وضعیت بهداشتی توالت (تهویه، ورود حشرات و...)	(35/4)6	(29/4)5	(35/4)6	-
وجود تعداد کافی دستشویی بهداشتی	(29/4)5	(47/1)8	(23/5)4	-
وضعیت کف، دیوار و سقف محوطه دستشویی	(17/6)3	(64/8)11	(17/6)3	-
وضعیت بهداشتی دستشویی (پاکیزه، کاشی و...)	(17/6)3	(52/9)9	(17/6)3	(11/7)2
وجود ظرف محتوی صابون مایع در دستشویی	(23/5)4	(52/9)9	(17/6)3	(5/9)1
وضعیت شیرهای برداشت آب و مجاری دفع فاضلاب	(17/6)3	(52/9)9	(29/5)5	-
وضعیت درب توالت	(17/6)3	(41/2)7	(41/2)7	-
*وجود امکانات برای سالمندان (صندلی، توالت فرنگی، جاپایی)	(52/9)9	-	(11/7)2	(35/4)6
*وجود امکانات برای معلولان و ناتوانان (دستگیره روی دیوار، روشویی و توالت مخصوص)	(94/1)16	(5/9)1	-	-
امتیاز کلّ وضعیت ساختمانی	21/6	60/5	16/0	1/9
خوابگاه‌ها	11/4	63/5	22/2	2/9
قسمت‌های اداری	8/9	80/9	9/0	1/2
بیمارستان‌ها	11/4	50/7	33/6	4/3

* این دو شاخص محقق‌ساخته می‌باشد و در امتیاز کل تأثیری ندارند.

[Downloaded from feyz.kaums.ac.ir on 2026-11-12]

PDF created with pdfFactory Pro trial version pdffactory.com

جدول شماره‌ی 4- امتیاز درصدی وضعیت بهداشت هر یک از مساجد و نمازخانه‌های تحت پوشش دانشگاه علوم پزشکی کاشان

اماکن	بهداشت فردی	وسایل و لوازم	وضعیت ساختمانی	کل
مسجد دانشگاه	27/7	86/3	92/5	68/8
نمازخانه‌ی خوابگاه امام علی (ع)	38/8	65/1	83/9	62/6
نمازخانه‌ی خوابگاه الزهرا	33/3	72/7	87/5	64/5
نمازخانه‌ی خوابگاه محتشم	11/1	24/2	72/0	35/8
نمازخانه‌ی خوابگاه اندیشه	22/2	34/7	67/2	41/3
نمازخانه‌ی خوابگاه الغدیر	11/1	16/5	68/4	32/0
نمازخانه‌ی ستاد مرکزی	33/3	60/5	91/1	61/6
نمازخانه‌ی معاونت آموزشی	38/8	51/4	91/9	60/7
نمازخانه‌ی معاونت درمان	38/8	37/8	57/4	44/6
نمازخانه‌ی معاونت بهداشتی	38/8	69/6	91/1	66/5
نمازخانه‌ی معاونت غذا و دارو	38/8	51/4	91/6	60/6
نمازخانه‌ی بیمارستان شهید بهشتی	27/7	60/5	68/9	52/3
نمازخانه‌ی بیمارستان کارگرنژاد	38/8	51/4	77/9	56/0
نمازخانه‌ی بیمارستان متینی	27/7	54/5	61/8	48/0
نمازخانه‌ی بیمارستان نقوی	33/3	69/6	67/7	56/8
نمازخانه‌ی بیمارستان سیدالشهدا	38/8	51/4	73/2	54/4
نمازخانه‌ی شبکه بهداشت آران و بیدگل	44/4	63/6	96/4	68/1

بحث

در این مطالعه، وضعیت بهداشتی اماکن مذهبی در یک دانشگاه علوم پزشکی که خود متولی بهداشت و درمان آحاد جامعه است، مورد بررسی قرار گرفت. در پژوهش حاضر تعداد 17 مکان مذهبی تحت پوشش دانشگاه علوم پزشکی کاشان از نظر وضعیت بهداشتی در سه حوزه‌ی بهداشت فردی، وسایل و لوازم و وضعیت ساختمانی مورد مطالعه قرار گرفتند. در مجموع 26/8 درصد از اماکن (مسجد و نمازخانه) به لحاظ رعایت بهداشت فردی در وضعیت مطلوب و 10/5 درصد در وضعیت متوسط قرار داشتند. همچنین 39/6 درصد از اماکن (مسجد و نمازخانه) به لحاظ رعایت بهداشت وسایل و لوازم در وضعیت مطلوب و 26/7 درصد در وضعیت متوسط قرار داشتند و 60/5 درصد از اماکن (مسجد و نمازخانه) به لحاظ وضعیت ساختمانی در وضعیت مطلوب، 16 درصد در وضعیت متوسط و 1/9 درصد در وضعیت ضعیف قرار داشتند. در کل وضعیت بهداشتی تنها مسجد دانشگاه، از سایر اماکن مورد بررسی، بهتر بود. در بین نمازخانه‌های قسمت‌های اداری، خوابگاه‌ها و بیمارستان‌ها به ترتیب نمازخانه‌ی شبکه‌ی بهداشت و درمان آران و بیدگل، نمازخانه‌ی خوابگاه الزهرا و نمازخانه‌ی بیمارستان کارگرنژاد در بالاترین رتبه قرار داشتند و نمازخانه‌ی معاونت درمان، خوابگاه الغدیر و بیمارستان متینی نمره‌ی کمتری را کسب کردند. از آن‌جا که بیماری‌های مختلف تنفسی در محیط‌های عمومی مثل خوابگاه و بیمارستان افزایش می‌یابد [7]، و مطالعات متعدد رشد قارچ در محیط مرطوب دستشویی و روشویی این اماکن را تأیید کرده‌اند [8]، می‌بایست تمهیدات مناسبی جهت برطرف کردن نقاط ضعف نمازخانه‌های خوابگاه‌ها و بیمارستان‌های مذکور انجام شود. نتایج مطالعه‌ی فرساد و همکاران و بررسی وضعیت بهداشتی مساجد و اماکن متبرکه‌ی شهرستان یزد در سال 1380 نشان داد از نظر رعایت بهداشت فردی 27 درصد از مساجد در وضعیت مطلوب و 73 درصد در وضعیت نامطلوب قرار دارند. از نظر وسایل و ابزار کار 31 درصد در وضعیت مطلوب، 44 درصد در وضعیت متوسط و 25 درصد در وضعیت نامطلوب می‌باشند. به لحاظ وضعیت ساختمانی نیز 37 درصد از مساجد در وضعیت مطلوب، 20 درصد در وضعیت متوسط و 43 درصد در وضعیت نامطلوب قرار دارند [13]. لؤلؤیی و همکاران در بررسی وضعیت بهداشت محیط مساجد کرمان در سال 1385 بیان کردند که به لحاظ وضعیت ساختمانی 62 درصد از مساجد در وضعیت مطلوب، 24 درصد در وضعیت متوسط و 14 درصد در وضعیت نامطلوب می‌باشند. از نظر وسایل و ابزار کار نیز 67 درصد مساجد وضعیت مطلوب داشتند و به لحاظ بهداشت فردی 95 درصد از خادمان در سطح مطلوب بودند و 5 درصد خادم نداشتند [15]. در بررسی وضعیت بهداشت محیط مساجد در شهرستان چابهار در سال 1391 کاظمی و همکاران وضعیت بهداشت محیط 62 درصد از مساجد را ضعیف، 31 درصد را متوسط و 7 درصد را مطلوب ارزیابی کردند [16]. نتایج

[Downloaded from feyz.kaums.ac.ir on 2026-11-12]

PDF created with pdfFactory Pro trial version pdffactory.com

مطالعه‌ی زززولی و همکاران در بررسی وضعیت بهداشت محیط مساجد، حسینیه‌ها و تکیه‌ها و سایر اماکن متبرکه‌ی شهرستان آمل در سال 1393 نشان داد در کل 69 درصد از اماکن مورد مطالعه از وضعیت مطلوبی برخوردار هستند. 7 درصد از مساجد، 4 درصد از حسینیه‌ها و تکیه‌ها و 14 درصد از اماکن متبرکه وضعیت نامطلوبی داشتند [17]. یوسفی و همکاران در مطالعه‌ای با عنوان بررسی وضعیت بهداشت محیط و عوامل آن در مساجد و اماکن متبرکه‌ی شهر ساری در سال 1395 به بررسی این موضوع پرداختند. به‌طور کلی به لحاظ رعایت بهداشت فردی، 26/7 در وضعیت مطلوب و 30/4 درصد در وضعیت متوسط و 42/9 درصد از مساجد در وضعیت نامطلوب بودند. 13/5 درصد از مساجد به لحاظ ساختمانی دارای متغیرهای مورد بررسی نبودند و 53/7 درصد در وضعیت مطلوب، 25/6 درصد در وضعیت متوسط و 7/2 درصد در وضعیت نامطلوب قرار داشتند. به لحاظ وسایل و ابزار کار نیز 9/7 درصد از مساجد متغیرهای موردنظر را نداشتند و 48/8 درصد در وضعیت مطلوب، 32/8 درصد در وضعیت متوسط و 8/7 درصد در وضعیت نامطلوب بودند [18]. نجفی و همکاران در مطالعه‌ی وضعیت بهداشتی مساجد شهر قم در سال 1388، وضعیت مساجد را از نظر بهداشت فردی، ضعیف و از نظر وسایل و ابزار (با کسب 50 درصد نمره‌ی کل) و از نظر وضعیت ساختمانی (با کسب 46 درصد نمره‌ی کل) در حدّ متوسط گزارش کردند [19]. در مطالعه‌ی میمانی و همکاران در شهر زاهدان، وضعیت بهداشت محیط 47 درصد از مساجد ضعیف، 37 درصد متوسط و فقط 15 درصد از مساجد مطلوب ارزیابی شد [20]. رخش خورشید و همکاران در مطالعه‌ی دیگری در همین شهر وضعیت بهداشت محیط مساجد را در سطح متوسط و ضعیف گزارش کردند [21]. مقایسه‌ی یافته‌های این مطالعه نسبت به نتایج مطالعات مشابه در سایر شهرها نشان می‌دهد که وضعیت بهداشتی مسجد دانشگاه از نظر هر سه شاخص مورد بررسی نسبت به میانگین نتایج مساجد در سایر شهرها وضعیت بهتری دارد. تنها مطالعه‌ی زززولی و همکاران در آمل [17] بود که علاوه بر مسجد، تکیه‌ها و حسینیه‌ها و سایر اماکن متبرکه را نیز ارزیابی کرده بود و در هیچ‌یک از مطالعات فوق‌الذکر وضعیت بهداشتی نمازخانه‌ها مورد بررسی قرار نگرفته بود. بنابراین نمی‌توان مقایسه‌ای در این خصوص انجام داد.

نتیجه‌گیری

این مطالعه علاوه‌بر مسجد، نمازخانه‌های مکان‌های اداری، بیمارستان‌ها و خوابگاه‌های دانشجویی تحت پوشش دانشگاه علوم پزشکی کاشان را در اسفند سال 1397 مورد بررسی قرار داد. نمره‌ی کسب‌شده توسط تنها مسجد دانشگاه در مقایسه با متوسط نتایج مطالعات دیگر در خصوص وضعیت بهداشتی مساجد در سایر شهرها، بهتر بود. به‌علاوه نتایج نشان داد نمره‌ی وضعیت نمازخانه‌های بیمارستان‌ها نسبت به نمازخانه‌ی فضاهای اداری و خوابگاه‌ها کمتر است. وضعیت بهداشتی نمازخانه‌ی خوابگاه‌های پسرانه نسبت به دخترانه پایین‌تر بود. نتایج به‌دست‌آمده لزوم توجه بیشتر به وضعیت بهداشتی نمازخانه‌های مذکور را می‌طلبد. در این پژوهش محققان سه سؤال به چک‌لیست اضافه کردند که شامل بررسی وضعیت مُهرها (از نظر شکل ظاهری، بهداشتی)، وجود امکانات برای سالمندان (صندلی، توالت فرنگی، جاپایی) و وجود امکانات برای معلولان و ناتوانان (دستگیره روی دیوار، روشویی و توالت مخصوص) بود ولی از آن‌جا که روایی و پایایی آن‌ها سنجیده نشده بود، در آنالیزها وارد نشد. توصیه می‌شود سؤالات مزبور پس از سنجش روایی و پایایی در سنجه‌های چک‌لیست وزارت متبوع اضافه شوند.

تشکر و قدردانی

این پروژه در قالب طرح تحقیقاتی در دانشگاه علوم پزشکی کاشان انجام شده است. محققان از حمایت‌های مادی و معنوی این دانشگاه تشکر به عمل می‌آورند.

References:

[1] Soleimani P, Farahmand Borujeni H, Akbarifard M. Comparing the Structure and the Wooden Ornaments of Abyaneh Jame Mosque, with the Wooden Mosques in the Eastern Azarbaijan. ***J Islamic Art*** 2011; 7(14): 25-40. [in Persian]
[2] Abbasi R, Taleghani Gh, Jafari HA, Faghihi A. the Codification of Effective Measures Pattern in Mosques. ***J Manag Studies Develop Eval*** 2014; 23(72): 1-22. [in Persian]
[3] The Holy Quran.
[4] Taghvaei AA, Maroufi S. Evaluation of the Role of Mosques in Improve the Quality of Urban Environment; Case Study: Amir Mosque in Tehran. ***J Urban Manag*** 2009; 8(25): 219-234. [in Persian]
[5] Quran, Surah Al-Jinn [18].
[6] Quran, Surah Al-A'raf [31].
[7] Honarvar SH, Eslaminejad Z. Compare rates of meningococcal carriers in the pharyngeal tonsils are among Students in hostel accommodation before and after the determination of serological patterns

[Downloaded from feyz.kaums.ac.ir on 2026-11-12]
PDF created with pdfFactory Pro trial version pdffactory.com

of strains in Kerman city. ***Med J Tabriz Univ Med Sci*** 2005; 28 (2): 119-23. [in Persian]
[8] Jahed Khaniki Gh, Ahmadi F, Niazi S, Kasab P. Evaluation of fungi abundance in bathrooms of suites and lounges of Tehran University of Medical Sciences in 1391. ***16th Iranian National Conference on Environmental Health***, 2013 Oct 1, Tabriz, Iran.
[9] Saeifar A, Darvishi A. A survey on the Effect of an Educational and surveillance programs on the Hygienic status of Mosques. ***J Urmia Univ Med Sci*** 2007; 18(1): 386-90. [in Persian]
[10] Salmani A, Rahimi MH, Khakzad M. Analysis of the importance, priority and originality of open space in mosque. ***J Res Islamic Architecture*** 2016; 3(9): 34- 49.
[11] Bastani Rad H. Cui in the Iranian cities of the first Islamic centuries. ***J Iran Islamic Historical Res*** 2012; 6(10): 1-30. [in Persian]
[12] Ghaeni Gh, Taghizade AK, Mortezaii A. Investigation of Envirnomental Health Status of Mosques and Holy places in Taybad City in 2009. ***13th National Congress of Environmental Health***, 2010 July, Kerman, Iran.
[13] Farsad M, Ehrampoush MH, Zare MR, Alvansaz A. Investigation of Health Status of Mosques and Holy Places in Yazd City. ***4th National Congress of Environmental Health,*** 2001, Yazd, Iran.
[14] Loloii M. Investigation of Environmental of Health Status of Mosques in Kerman City. ***10th National Congress of Environmental Health***, 2007, Hamadan, Iran.
[15] Loloii M, Dehghan A, Nourbakhsh F. Investigation of Envirnomental Health Status of Mosques in Ravar Town. ***16th National Congress of Environmental Health,*** 2013 Oct 1, Tabriz, Iran.
[16] Kazemi K, Karimeian H, Moein H, Bazrafshan E. Investigation of Environmental Health Status of Mosques in Chabahar City in 2012. ***16th National Congress of Environmental Health,*** 2013 Oct 1, Tabriz, Iran.
[17] Zazouli MA, Yousefi M, Alipour N. Investigation of the Environmental Health Status of Mosques and holy places in Amol City in 2014. ***Islam Health J*** 2015; 2(1): 7-12.
[18] Yousefi Z, Ala AR. Health Status of Mosques and Places of Worship and the Related Factors in Sari, 2016. ***Religion Health*** 2018; 6(1): 46-53. [in Persian]
[19] Najafi M, Mohammadikhah Z, Mahmudian MH. Investigation of Environmental Health Status of Mosques in Qom City in 2008-2009. ***13th National Congress of Environmental Health,*** 2010, Kerman, Iran.
[20] Meymani Sh, Hosseini A, Sheikhoveisi AA, Esfahani MK. Investigation of Envirnomental Health Status of Mosques in Zahedan City in 2008. ***11th National Congress of Environmental Health,*** 2008, Zahedan, Iran.
[21] Rakhsh-Khorshid A, Sohrabi A, Dehdar M, Sadeghi M. Investigation of Envirnomental Health Status of Mosques in Zahedan City. ***8th National Congress of Environmental Health,*** 2005, Tehran, Iran.

[Downloaded from feyz.kaums.ac.ir on 2026-11-12]

PDF created with pdfFactory Pro trial version pdffactory.com